

religie

philosophia christiana

A crede, a nu crede

Nicolae Turcan

„A crede că mai credem” (*Credere di credere*) este un titlu paradoxal care-i aparține filosofului postmodern Gianni Vattimo. Felul în care această expresie angajează atât credința, cât și necredința amintește de un cuvânt din Evanghelie pe care Nicolae Steinhardt îl aducea drept argument pentru caracterului dumnezeiesc al evangheliilor: „Cred, Doamne! Ajută necredinței mele” (Mc 9, 24). În ambele expresii verbul „a crede” are două sensuri opuse: mai întâi, atunci când exprimă certitudinea este vorba despre verbul credinței, ca în expresia „Cred într-unul Dumnezeu...”; în al doilea rând, același verb are tocmai înțelesul contrar, acela de incertitudine, de nesiguranță, ca în expresia: „Cred că mâine va fi vreme frumoasă (dar nu sunt sigur)”. Deși pun împreună cele două sensuri antitetice, între ideile filosofului postmodern și hermeneutica episodului evanghelic diferențele nu se lasă așteptate.

Pentru Vattimo acest răspuns are la bază un episod biografic: vorbind la un telefon public, în mijlocul zgomotelor străzii, cu un bătrân profesor de filosofie, credincios fervent, acesta îl întreabă dacă mai crede în Dumnezeu. Vattimo răspunde spontan: „Ei bine, cred că încă mai cred”. Paradoxul expresiei „*credere di credere*” exprimă o ambiguitate considerată pentru lumea contemporană simptomatică. Certitudinea credinței vine abia în al doilea rând, anunțată de nesiguranța incertitudinii, ceea ce dezvăluie că, de fapt, credința este în mod fundamental o formă de necredință. În postmodernitate nu se mai poate crede fără rest, fiindcă marile metanarațiuni au dispărut, ci mai e cu puțință doar emiterea unei posibilități de a crede. Fundamental în această atitudine este scepticismul, asemănător, de altfel, cu scepticismul raționalist al modernității. Rămâne ceva din necesitatea de a ne îndoi de toate lucrurile, asemenea lui Descartes, pentru a putea ajunge, prin rațiunea autonomă, la certitudine. Intențiile îndoielii nu sunt aceleași, pentru forma de credință propusă de Vattimo, în primul rând pentru că îndoiala nu este metodică, ci spontană, și în al doilea rând fiindcă nicio certitudine nu se mai poate prezenta pe sine drept absolută în epoca sfârșitului metafizicii, când hermeneuticele credinței pot prolifera într-un multiplu indiferent față de unu. Credința, atât cât mai rămâne, e doar una posibilă; ea nici nu angajează în vreun fel religia instituționalizată – și de aici „creștinismul fără religie” –, nici nu se transformă în violență la adresa alterității religioase, dar nici nu resimte necesitatea unui teren ferm sub picioare. Dumnezeu însuși acceptă această aventură care i se pare lui Vattimo în perfect acord cu kenoza întrupării divine: micșorându-se pe Sine pentru a deveni om, El se micșorează continuu în istorie până într-acolo încât creștinismul împlinit prin secularizare nu mai are nevoie decât de virtutea carității. „Certitudinea” credinței poate fi negociată de procesul secularizării, ca orice altă valoare provenită din tradiție – adevăr, dogmatică, morală –, dar caritatea rămâne punctul terminus, pe care secularizarea nu-l poate atinge. Argumentarea este, desigur, profund diferită de înțelegerea tradițională a credinței. Vattimo se apropie de un personaj dostoevskian, Stavroghin, despre care se spune că atunci când credea, nu credea că crede, iar când nu credea, nu credea că nu crede, în acord cu logica unui nihilism fundamental. Numai că filosoful postmodern manifestă un fel de nihilism slab. E ca și cum înainte de

a fi provocat de întrebarea „Mai credeți în Dumnezeu?”, această problemă ar fi rămas pentru mult timp în indiferență. Surpriza întrebării obligă la un răspuns rapid, iar acesta, pentru onestitatea rațiunii, îmbracă doar haina unei opinii ce ascunde în ea îndoiala și nicidecum nu se prezintă ca o certitudine a credinței. Descoperim aici o distanță pe care întrebarea asupra credinței proprii o deschide: este distanța față de ce nu era luat cu adevărat în considerare până la punerea întrebării, distanța uitării sau a indiferenței. Ea se explică prin relativismul hermeneutic practicat de Vattimo: chiar atunci când întrebarea credinței este pusă, e imposibil ca răspunsul să fie altcumva decât relativ. Privind lucrurile non-postmodern, această întrebare ar reclama o referință la adevăr. Credința religioasă s-a definit pe sine de-a lungul istoriei într-un raport constant cu adevărul. În consecință, dacă în sintagma „a crede că mai credem” adevărul rămâne într-un relativism difuz, nici credința nu poate fi mai mult.

Cu totul altfel stau lucrurile în cazul tatălui din Evanghelie: pentru el lucrurile au fost tranșate de disperare. Sentimentul adânc al deznădejdiei la vederea fiului bolnav a deschis suficiente abisuri și probabil că fiecare dintre ele i-a îngânat teribila întrebare a credinței. Pentru cel ce cunoaște disperarea, distanța față de problema credinței este zero. Disperatul nu poate fi căldicel, ci doar rece sau fierbinte. Și cu toate acestea, chiar și într-un astfel de caz limită, chiar când rostește „Cred, Doamne!...”, necredința se insinuează. Cu totul altfel însă: ca spaima că ceva va fi rămas nespuse, că în afirmația radicală s-ar ascunde totuși o îndoială care ar putea distruge totul. Pentru cel disperat, acuratețea e importantă fiindcă adevărul e important. Doar adevărul poate vindeca, de aceea adaosul îndoielnic este forma ultimă de onestitate, smerenia care chiar de se teme de insuficiența credinței, știe că trebuie să păzească rigurozitatea adevărului. Credința este legată de adevăr într-o manieră non-relativistă. Să observăm textul care provoacă această mărturisire: „Iar Iisus a zis: de poți crede, toate sunt cu puțință celui ce crede” (Mc 9, 23). Este răspunsul dat la rugămintea tatălui de a-i vindeca fiul. Versetul admite posibilitatea necredinței, dar nu ca o formă a credinței: lucrurile sunt aici marcate foarte clar, credința este credință, și de aceea are eficacitate maximă, în timp ce necredința, în măsura în care rămâne astfel, rămâne și lipsită de putere împotriva răului. Credința slabă este slabă în fața răului, ceea ce nu s-ar putea spune despre slăbiciunea/kenoza Dumnezeului crucificat în măsura în care El este, totodată, și Omul înviat.

Chiar dacă această claritate și distincție, ca să vorbim cartezian, a liniei dintre credință și necredință aparține Dumnezeului-om, nu e mai puțin adevărat că ea este o chemare adresată tuturor oamenilor. Poate că dialectica dintre credință și necredință nu poate fi înlăturată, dozele prezenței fiecăreia variind de la un caz la altul, de la o persoană la alta. Dar mai rămâne oare posibilă eficacitatea credinței atunci când cade în câmpul lui „a crede că mai credem” sau slăbește și ea? Iar dacă slăbește, nu înseamnă – ca să-l parafrazăm pe Ivan Karamazov – că aproape totul e permis?